

УДК 80

DOI:

АКТУАЛІЗАЦІЯ АНТОЛОГІЇ ХОРВАТСЬКОЇ ВОЄННОЇ ЛІРИКИ «У ЦЕЙ СТРАШНИЙ ЧАС» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Микола ВАСЬКІВ

orcid.org/0000-0003-3909-1213

доктор філологічних наук, професор,

старший науковий співробітник відділу української філології НДІУ

Анотація. Антологія хорватської воєнної лірики «У цей страшний час» (упорядники – І. Санадер, А. Стамач, 1992 р.) була перекладена й надрукована українською 1996 р. (перекладачі – Л. Горlach, В. Женченко, Л. Талалай; упорядник – В. Женченко). Антологія містила переклади понад 80 творів близько 50 хорватських поетів, у яких йшлося про чинну на той час «хорватську вітчизняну війну». У книзі були представлені різні за віком, статтю, професією, ставленням до війни й пацифізму тощо митці, серед них – п'ять активних безпосередніх учасників воєнних дій.

Хорватські поети осмислюють і переосмислюють події, настрої, відчуття доби воєнної агресії Сербії й Чорногорії, що на момент видання антології продовжувала тривати, яка має багато аналогій із нинішньою воєнною агресією росії проти України. Сучасний український читач, якщо абстрагуватися від топонімів, може сприймати хорватську лірику як твори про свої події, настрої й відчуття: жах від жорстокості ворога й безмежної кількості жертв, прагнення національної єдності на Батьківщині й за кордоном, утвердження національної культури й мови, незламну стійкість у захисті рідного краю й виконанні професійно-патріотичного обов'язку проти будь-яких ворожих підступів (у цьому сенсі показові мініатюри Ігоря Зидича).

Антологія хорватської воєнної лірики дає можливість українцям переусвідомлювати власне переживання війни, втрат, знаходити точки опори в хаотичному світі мінливого часу, спираючись на досвід попередників. Особливості змісту й форми хорватської поезії доби війни типологічно збіжні із сучасною українською воєнною літературою, аж до майже випадкових перегуків образів, символів, алюзій (наприклад, «З Йовових листків» Младена Макієдо й «Позивний для Йова» Олександра Михеда). Хоча є й відмінності: у хорватському осмисленні жаків і досвіду війни домінували «цивільні» поети, в українському – попереду безпосередні учасники бойових дій, що знаходить відбиток у специфіці текстів.

Ключові слова: антологія; воєнна лірика; Хорватська визвольна війна; аналогія; мотив; патріотизм; національно-культурна самоідентифікація.

ACTUALIZATION OF THE “ANTHOLOGY OF CROATIAN WAR LYRICS” “IN THIS TERRIBLE TIME” IN MODERN UKRAINE

Mykola VASKIV

Doctor of Philological Sciences, professor,

senior research fellow of the Ukrainian Philology Department of RIUS

Annotation. The anthology of Croatian war lyrics “In this Terrible Time” (compiled by I. Sanader and A. Stamac, 1992) was translated and published in Ukrainian in 1996 (translators: L. Horlach, V. Zhenchenko, and L. Talalai; compiled by V. Zhenchenko). The anthology contained translations of more than 80 works by about 50 Croatian poets, which were about the “Croatian Patriotic War” that

© Васьків М.

lasted at that time. The book presented artists of different ages, genders, professions, attitudes to war and pacifism, etc., including five active direct participants in military operations.

Croatian poets comprehend and rethink the events, moods, and feelings of the era of military aggression of Serbia and Montenegro, which at the time of publication of the anthology was lasting and has a lot of analogies with ongoing Russia's military aggression against Ukraine. A modern Ukrainian reader, if abstracts from toponyms, can perceive Croatian lyrics as works about own events, moods, and feelings: horror from the cruelty of the enemy and an unlimited number of victims, the desire for national unity at home and abroad, fostering national culture and language, indomitable steadfastness in the defence of the native land, and the fulfilment of professional and patriotic duty against any enemy intrigues (in this sense, Igor Zidić's miniatures are indicative).

The anthology of Croatian war lyrics gives Ukrainians the opportunity to rethink their experience of war, losses, to find points of support in the chaotic world of changing times, based on the experience of their predecessors. The peculiarities of the content and form of Croatian poetry of the war period are typologically similar to modern Ukrainian military literature, up to almost random echoes of images, symbols, and allusions (for example, "From Job's Leaves" by Mladen Machiedo and "Job's Call Sign" by Oleksandr Mykhed). Although there are differences: in the Croatian interpretation of horrors and the experience of war, "civilian" poets dominated; in the Ukrainian one, it is led by direct participants in hostilities, which is reflected in the specifics of the texts.

Key words: anthology; war lyrics; Croatian War of Liberation; analogy; motif; patriotism; national and cultural self-identification.

Постановка проблеми. Для усвідомлення причин, суті, перебігу й імовірних результатів російської війни проти України в пошуку аналогій в абсолютній більшості випадків звертаються до Другої світової війни, зводячи її до протистояння нацистської Німеччини та Радянського Союзу. Раціональне зерно в цьому є, якщо порівнювати Гітлера й путіна, анексію Судетів і Криму, людиноненависницьку нацистську ідеологію й не менш нацистську ідеологію росії, яку чомусь називають рашистською, таким чином прирівнюючи радше до італійського фашизму, злочини проти людяності, порушення всіх законів ведення війни з боку вермахту й російської армії тощо. Тобто така аналогія дуже добре характеризує злочинну суть російської влади, й путінізму зокрема, активно використовується «хорошими русскими» в їх боротьбі за повалення путіна й прихід самих до влади. Такий підхід у пошуку аналогій некритично застосовується і в

українському експертному й медіасередовищі.

Свідомо чи несвідомо забуваючи про це, що протистояння Німеччини й СРСР було, крім усього іншого, боротьбою двох імперсько-мілітаристських злочинних, антигуманних режимів за загарбання якомога більших територій і поневолення інших етносів. На початках цієї війни німецька й радянська армії були й економічно-промислові потуги були більш-менш співмірними. Допомога Заходу надала радянській державі відчутну перевагу над гітлерівською коаліцією, а вступ США й Великобританії у війну прирекли Німеччину та союзників на поразку.

Натомість на далекій периферії залишається порівняння російсько-української війни з війною сербсько-хорватською (1991–1996), яку хорвати аргументовано називають вітчизняною війною для утвердження власної державності. Хорвати

відстоювали національно-державну незалежність від метрополії після розпаду югославської «соціалістичної» імперії. Це трапилося одразу після розпаду тієї імперії. Україні довелося збройно відстоювати свою незалежність через чверть століття після розпаду радянської імперії, але від цього її війна не перестає бути вітчизняною, національно-визвольною, як і війна хорватів. Українського населення, як і хорватського, неспівмірно менше, ніж російського й відповідно сербського, так само армії, озброєння метрополій у рази переважали військові можливості вчорашніх колоній України й Хорватії.

Так, Сербія паралельно воювала й з іншими колишніми республіками СФРЮ. Та всі чудово розуміли, що збереження імперії, тоталітарного режиму Мілошевича вирішується у протистоянні до них другої за потужністю югославської республіки – Хорватії. Так само протягом усіх пострадянських років імовірність відродження радянської імперії ставала можливою лише за умови підкорення росією України, чим російська агресивна еліта латентно займалася до 2014 року, а потім перейшла до прямих воєнних дій. Не можна оминати увагою жорстокі злочини сербської та російської воєнщини проти колишніх поневолених народів, перед якими блякнуть інколи злочини нацистської Німеччини. Мусимо говорити і про спорідненість провідників імперської агресії, нетерпимої до будь-якого спротиву, – С. Мілошевича й в. путіна. «Пізній» прихід останнього до влади в росії значною мірою пояснює, чому війна на Балканах спалахнула одразу після розпаду імперії, а на східноєвропейському просторі – через певний проміжок часу. Зрештою,

були в хорватів і свої сепаратистські анклави Сербська Країна, Книн, Глина, орієнтовані на імперський центр, як Крим і Донбас в Україні.

На ці аналогії, подібність агресивної війни вчорашніх метрополій проти своїх колишніх колоній постійно наштовхує читання антології хорватської воєнної лірики «У цей страшний час» [6]. Як написано в передмові, друге видання антології, упорядкованої Іво Санадером і Анте Стамачем, було опубліковане в Хорватії у 1992 році. Тобто ще в розпал загарбницької сербської агресії, коли результат війни ще важко було передбачити, понад те, метрополія мала значно більше успіхів, ніж новопостала держава, яка ще лише формувала регулярну армію, державні інституції, ідеологію тощо. Маємо ще одну аналогію з російсько-українською війною, коли сподівання на швидке її завершення вже вивітрилося, а результати теж перебувають у «тумані війни».

В українському перекладі антологія вийшла друком у 1996 році, коли наведенні вище аналогії нібито не могли зродитися навіть у хворобливій уяві. Не знаємо, чим керувалися перекладачі й видавці, та, видається, що такі були вони далекоглядними й застерігали книгою «У цей страшний час»: треба постійно бути насторожі, готуватися до відсічі найімовірнішому агресорові, хоча офіційні найвищі посадовці за інерцією орієнтували суспільство й армію проти ймовірного нападу з боку незрозумілого чи то Заходу, чи то НАТО, чи то ледь не США тощо. Через два десятиліття українці переконалися, хто насправді є найбільшою загрозою для новопосталих держав – учорашніх радянсько-російських колоній, але актуалізації антології

й досі не відбулося.

Огляд джерел та літератури. Антологія хорватської воєнної лірики не знайшла належного відтворення в сучасному українському антивоєнному дискурсі, обговорення в українській критиці, передусім від 2014 року й досі. У доволі фаховій статті «Хорватська література» [9] в українській Вікіпедії в розділі «Література» згадуються кілька видань хорватської словесності в перекладах українською мовою, зокрема й поетична антологія «Коли літери переселяться на твоє обличчя» [4], невелика поетична збірка «Час, який нам залишається» [10], близька до антології. Та місця для антології «У цей страшний час», найактуальнішої для українського читача від 2014 року, а може, й від моменту її видання у 1996 році, коли вона мала би стати застереженням для українців, у вікіпедійній статті не знайшлося. Складається враження, що автор вікіпедійної статті не міг не знати про цю антологію, але з якихось причин її туди не ввів до джерельного переліку. А можливо, справді не знав? Тоді від 06.05.2024 автор цих рядків цю прогалину заповнив.

Виклад основного матеріалу. Упорядником видання «У цей страшний час» значився Віктор Женченко, він же входив і до числа перекладачів разом із Леонідом Горлачем і Леонідом Талалаєм. У книзі ніде не зазначено, хто саме і яку конкретну поезію перекладав, можемо про це лише здогадуватися, тому доречніше вести мову про результат колективної перекладацької праці. Всього до антології потрапило понад 80 ліричних творів близько п'ятдесяти хорватських поетів.

Як стверджували хорватські укладачі в 1994 році, вони підбирали переважно

знакові твори, зокрема, і з наміром подати якомога ширше тематично-мотивне коло, для чого додалися в другому виданні нові автори й нові твори. «Якщо перше видання відтворило дуже широкий спектр тем, нововведені твори (їх близько тридцяти) той спектр ще більше розширили» [5, с. 7]. Ось цей «спектр тем», образи, виражально-зображальні засоби, версифікаційні особливості хорватської антології в сучасного українського читача викликають зацікавлення. Насамперед крізь призму того, наскільки вони співзвучні з тим, що відбувається в Україні, на фронті й у тилу, що відчують, переживають, чим керуються українські вояки й ті, хто живе, працює, навчається в тилу, з непереборним прагненням перемоги, віри в неї чи з «утомою від війни» тощо.

Одразу привертає увагу те, що хорватську воєнну лірику творили чимало поетів, які брали безпосередню участь у бойових діях. У «Відомостях про поетів» ідеться, що Томислав Домович «брав активну участь у хорватській вітчизняній війні», Томислав Дурбешич «був учасником легендарного конвою, який з моря прорвав облогу Дубровника у вирішальні дні вітчизняної війни», Степан Владимир Летинич – «доброволець-офіцер у хорватській вітчизняній війні», Звонимир Пеневич «під час вітчизняної війни був членом артбригади, спеціальної частини хорватських сил оборони», Дамир Сирник – «доброволець у хорватському війську» [6, с. 110–123]. І це закономірно, що про війну пишуть передусім ті, хто щоденно співіснує з нею, хто дає можливість усім іншим працювати, жити, спілкуватися з ріднею та всім світом у більш-менш спокійному тилу.

Можна би довго розмірковувати про

те, що кількість таких творів не завжди означає якість. І так, і не так. Бо особлива концентрація почуттів, переживань, пафос, високе натхнення є основою спонукою до написання текстів, які найчастіше не бувають пересічними, набувають значної вагомості. А сучасна війна, добре це чи погано, не дає поки можливості належно її відтворювати людині «збоку», яка не пов'язана фактично, емоційно, емпатійно з війною, не пережила її до глибини душі.

Є ті, хто не погоджується з такою думкою. «Безперечно, прийдуть з фронту молоді хлопці й дівчата, які бачили на власні очі і кров, і смерть, і перемогу, і напишуть такі ж талановиті романи, які колись писав Гемінґвей чи Ремарк. Але для цього треба бути на війні... і залишитися живим. Проте, говорячи про літературу під час і після війни, є у мене побоювання, що тепер геть уся художня українська література на довгі десятиліття сконцентрується виключно на воєнній тематиці, витіснить на периферію усі інші цікаві літературні жанри. А це погано. Погано, коли моду в літературі для видавців, продюсерів, редакторів диктуватиме виключно війна. І що робити письменникам, які не бачили того кривавого місива?» [8, с. 177–178].

Зрозуміло, що всі, зокрема й теперішні чи майбутні письменники, воювати не можуть. Це не означає, що вони не можуть брати посильної участі у війні: бути волонтерами, організаторами відповідних заходів, інформувати широкий загал, відтворювати думки, переживання, емоції тих, хто є надійною підтримкою військовиків у тилу, самим переживати всі перипетії протистояння ворогові. Прикро, що досвідчений письменник сприймає війну в літературі

лише як моду, та, видається, що саме ця тематика таки домінуватиме в українській літературі, мистецтві ще довгий час і після завершення бойових дій. Це буде художнім узагальненням не лише звичаїв і поразок, їх причин, а й відтворенням формування повноцінної, самодостатньої нації з так само повноцінною, самодостатньою культурою, самоусвідомленням українців свого справжнього місця в Європі та світі, здатності сміливо стати на захист себе, своєї родини, держави, власної й національної гідності, аж до втрати життя, та багато іншого.

Для цього не обов'язково бути на фронті, зі зброєю в руках захищати Вітчизну. Але йти в ногу з часом буде дуже важко тим літераторам, які не пропустили крізь себе цю війну, не відстраждали її разом із усіма, а переймалися лише, що їх писання не сприймуть читачі, а ще важливіше – «видавці, продюсери» були, у кращому разі, безсторонніми фіксаторами того, що відбувалося навколо. Можемо констатувати, що у висвітленні української національно-визвольної війни проти російської агресії відсоток літераторів-військовиків, волонтерів, парамедиків є ще вищим, ніж у антології хорватської воєнної лірики. Мабуть, масштаби війни дещо інші, вимагають значно більшої кількості комбатантів, а йдуть у лави військовиків таки найкращі, інтелектуальна й мистецька еліта.

Проте антологія «У цей страшний час» переконує також, що ота значна частина поетів-«невійськових» потрапила туди тому, що вони сприймали ту визвольну війну як свою, переживали її як справу свого життя, а не замкнулися у власних творчих, наукових, екзистенційних проблемах, не сприймали її як щось стороннє, мовляв, переможе Хорватія

– дуже добре, а не переможе – світ не завалиться, якось і тоді будемо жити. І серед тих, чиї тексти аргументовано потрапили до антології, перебували й науковці (І. Голуб, всесвітньо відомий професор-теолог, журналіст; Д. О. Толич, дослідниця сербсько-чорногорської агресії проти Хорватії), й організатори літературно-мистецького життя (Т. Білопавлович, редактор дитячих видань), і хорвати-емігранти (С. Зупинич, суднобудівник із італійської Анкони; М. Пешорда із французького Ренна; Д. Штамбук, лікар, дипломат у Великобританії), й іммігранти з інших республік колишньої СФРЮ (Є. Бркович із Чорногорії), й навіть ченці (А. Петричевич, черниця, ігуменя; А. Чавка, чернець-францисканець). Частина з них, як і військові, не пережила війну: Желько Сабол «пішов з життя у вересні 1991 року на знак протесту проти сербської агресії», Антун Шолян загинув у Загребі під час ракетного обстрілу. Ще частина пережила окупацію (Миленко Єргович – окупацію Сараєва, Луко Палетак – облогу й бомбардування рідного Дубровника), як через три десятиліття й чимало українських митців.

При читанні дуже багатьох творів антології виникає відчуття, що досить замінити хорватські топоніми на українські, хорватів на українців і відповідно Хорватію на Україну, й тоді отримуємо емоційно-емпатійні переживання, відтворення перебігу та сприйняття російської агресії в Україні. В багатьох поезіях Хорватія, її громадяни, міста й села мають на увазі, але не називаються. Для українців їх сприйняття викликає відчуття майже повної відповідності з подіями й настроями в Україні після 2014 року, особливо – після лютого 2022-го. Так, у поезії Борбена Владовича «Чорні

голоси» йдеться про «касетну бомбу», «снайперську кулю», які стають символами намірів тотального знищення сербами хорватів. Як і українців – росіянами. І навіть несприйняття такого специфічного для хорватів «кириличного ґ» як символу сербізації український читач сприймає як аналогію на тотальну русифікацію своєї культури [6, с. 10].

Про жахи війни, яка залишає після себе зруйновані міста, села, а головне – людські долі, йдеться в поезії Іво Декановича «Дівчина віч-на-віч зі своїм плачем»: дитина втратила батьків і домівку, й лише безутішний плач виявляє підсвідоме щемне прагнення мирного колишнього життя («тихий плач – споконвічне / безпорадне прагнення досягнути просторів / жаданого миру» [6, с. 21]), у його ж творі «Хлопець оглядає руїни свого міста» («Хлопець усе життя бачитиме / перед собою ті руїни» [6, с. 22]). У сонеті «Хорватська ситуація» Анте Стамача, одного з укладачів антології, спливає такий близький для українців образ давньої й сучасної Руїни: «Зойки жажливі Руїна лиш чує» [6, с. 85]. У поезії «На могилі друга» (як тут не згадати тичинівський «Похорон друга»?) класика хорватської лірики Драгутина Тадияновича йдеться про тисячі безневинно загиблих, які, на відміну від трагічно загиблого друга, не мають ні могили, ні якогось іншого меморіального знаку для скорботи за ними: «А скільки їх, скільки нещасних, / Котрі у криваве і жиде безчасся / Не мають нічого, і навіть могили. / І я повернувся з похиленою головою, / опустивши очі» [6, с. 89]. Поет ніби підсумовує свої та інших хорватських митців трагічні відчуття у творі «Про слова»: «Слова мої надто слабкі проти жаків, / Проти мук, проти вбивств, проти наглої смерті» [6, с. 89].

Дуже часто враження від незліченних утрат, усвідомлення безповоротності цих утрат, жаху від патологічної жорстокості ворога призводить до нагромадження фантазмагоричних образів, гротеску, які змушують повірити в реальність ірреального: «Це та спустошена земля, Сивілло, / переповнена руїнами, уламками, / людськими кістками, страхом, жахом»; «Це та спустошена земля, Сивілло, / у божевільних головах злочинців, / в їхній духовній пустелі, / у нікчемності сатанинської утопії» ([6, с. 24], «Спустошена земля» Сречка Діани); «Тяжкою довбнею по Місту вдарили варвари східні: серп і молот, кирилиця, смердюча сливовиця» ([6, с. 75], «Вуковарський Соре де Граце» Миле Пешорди). Бароковим жахом віє від «Страхимирової мандрівної ватаги» Никиці Петрак – поезії, в якій у стилізованій мандрівній пісні ледь не безжурних вагантів ідеться про збирання й поховання трупів («Поскладай все на візочок: / ящик, гріб і діда», [6, с. 73]).

Такі й подібні мотиви звучать також у поезіях Желька Кнежевича «З пільми, із мороку віків», Мирослава С. Маджера «Повернися, місто», Младена Макієдо «З Йовових листків (Croatia 1991)», Мілани Вукович «Молитва», Івана Голуба «Руки кафедрального собору», Дубравка Хорватича «Сморід рушничних стволів» і «Хорватські очі», Андріани Шкунци «Хорватські могили», Миливоя Славичека «Мій Кароль Войтила» та ін. Назви творів М. Вукович та І. Голуба, «кладовищенська» поезія, твори поетів-ченців указують на те, що хорватські поети часто вдаються до біблійних, християнських образів, символіки, узагальнень тих жахів і песимістичних настроїв, які охоплювали співвітчизників: «Ніде, як у

Хорватії, / стільки разів / ти не був знову мучений» ([6, с. 103], «Христос у Хорватії» Крешимира Шего); «В холодних кімнатах на руки бабусь падає / сніг. Засипає малого Ісуса» ([6, с. 104], «Різдвяна ніч 1991-го» Андріани Шкунци); «Бог і хорвати обмінюються заложниками: головами, / що їх випрямили прикладами, / потрощеними ребрами, поцвяхованими нігтями, / вирваними серцями, мов / прикрасами, ладанками», «Сніг засипає вирвані очі Богородиці між слізними горбиками» ([6, с. 60], «Дорога в Даль» Звонимира Мрконица); «Банійські псалми» Степана Владимира Летинича.

Символами мужності, незламності, тяглості багатовікової рідної культури й одночасно варварського знищення цієї культури в хорватській поезії постають населені пункти, які довгий час витримували навалу сербів, потім зазнавали пляндрування і примусового виселення не-сербського населення, передусім це Вуковар і Дубровник («Дубровнику, прости» Єврема Брковича; «Пошук слова про Вуковар» Мате Ганзи; «Банія '91» Славка Ендричка; «Вуковар» Сержа Зупинича; «Дубровник» Джурджиці Івнишевич; «Винковиці – Нуштар» Желька Кнежевича; «Оборона Карловаця» і «Вигнання Ілока» Славка Михалича; «Лист у Дубровник» Марії Пеакіч-Мікулян; «Вуковарський Соре де Граце» Миле Пешорди; «Дубровнику, знову» Томи Подруга; «Руйнують наш Дубровник» Анте Стамача; «Місто, якого немає (Героїчним захисникам Вуковара)» Ернеста Фішера; «Вуковарський арзухал» Антуна Шоляна, «Вуковар» Джордже Янятовича та ін.).

І знову ті самі мотиви – смертей, руйнувань, велетенських кладовищ, – що й у попередньо цитованих творах: «Завтра

/ більше не матиму кого любити / тільки тіла буду оплакувати», «Залишать-ся хрести для цілунків / тільки з одним іменням: / Син Хорватії» [6, с. 36]; «Мене як черницю / Смертний просив подивитись на рани» [6, с. 37]; «Те слово, / яке мертві залишили на руїнах» [6, с. 18] і т. п. За аналогією зроджуються спогади про українські зруйновані твердині Маріуполь, Сіверськодонецьк, Бахмут, Соледар, Авдіївку, про сотні, тисячі знищених споруд Харкова, Гостомеля, Ірпеня, Бородянки, Миколаєва, Запоріжжя та багатьох інших великих і малих населених пунктів України, про катівні Бучі, Ізюма, Херсона...

Можна би робити закид, що поки українська література не дала яскравих зразків відтворення цих трагедій, масових убивств і нищення (на думку спадають хіба що «Позивний для Йова» О. Михеда, частково «Лють» Є. Стеблівського). Проте від часу сербської навали на Хорватію до російської масової агресії проти України пройшло три десятки років, і за цей час відбулися суттєві зрушення в суспільній свідомості, в мистецькому осягненні світу тощо. Художня література все більше втрачала свою провідну роль, натомість у свідомості митців і реципієнтів дедалі вагомніше місце займало візуальне сприйняття інформації – прийшло покоління візуалів. Тому трагедія українських міст знайшла відтворення передусім в оскарівському лавреаті фільмі «20 днів у Маріуполі», на фотовиставках Є. Малолетки та М. Чернова «Маріуполь», «Бучанська трагедія», виставці картин «Stop war» художниці А. Костенко та ін.

Хорватські поети вказують конкретних винуватців того лиха, якого зазнала їхня країна. Вони накликають Божу кару

на тих, хто плюндрує хорватську землю й одночасно торочить про власну миролюбність і нібито справедливість їх жорстокої війни. «І хай знищить Того, / Хто ошкірює зуби в своїм Кабінеті / І вбиває / Одного за одним безвинних / По хатах, на дорозі, у полі, / Прикидаючись / Перед світом / Сумирним божим ягням» [6, с. 90]. Ці слова міг би повторити й кожен українець, український поет, бо не менш облудна риторика звучить із вуст російських політиків і пропагандистів. Збігається навіть те, що загарбники, безжалісні вбивці приходять зі сходу, насаджуючи дикунство значно цивілізованому Заходу.

Саме на варварстві, на безсердечності, на антигуманності, звірствах сербських завойовників акцентують увагу автори антології «У цей важкий час». «Варварські племена / на тому березі річки / із крони наших бажань / розпалили високі вогнища» [6, с. 107]. Вони, сербські бойовики й солдати, не лише спляють бажання, мирне майбутнє – вони коять численні злочини: «Бездушна, жорстока, озброєна, сита / Під небом кривавим іде солдатня, / Іде ґвалтувати, вбивати, палити, / Будівлі і храми з землею рівнять» [6, с. 14]. І так само, як і в зображенні горя і втрат, відтворення сутності сербської воєнщини набуває форм фантасмагорійно-апокаліптичних образів і видив.

«Потвори з мертвими головами / замість сердець / Прокляті Богом / повзуть моєю Хорватією / найпримітивніші істоти із праісторії / нечисті від смороду смерті / вітаються ножем як мірилом світу» [6, с. 100]. «Хмільні кати з більмастими очима, / із бородами, що заждались ножиць, / вогненні скорпіони, / кляті шершні, / грабіжники із лапами

двопалими / у лісі вепрячим / хлебечуть нашу кров, / потилиці рубають, ріжуть животи, / прицмокуючи ласо язиком» [6, с. 39]. Образи «борід» і «бороданів» у хорватських поетів зустрічаються неодноразово («бородані вирізали всіх підряд, пили / ракію і стинали голови, гвалтували і живі серця / вирізали із грудей. А згодом ті з'являлися, що зірки несли / на сталевих одороблах, і сліди стирали / по хорватах, котрі жили тут вічно» [6, с. 57]) і нашттовхують на думку, що цю моду на «неголеність» сербам принесли російські «братушки», а заодно й не просто на вбивства, а на холоднокровні звірства, від яких, очевидно, й сербські бойовики, й російська солдатня, «ополченцы» отримували насолоду.

На такий висновок нашттовхують також рядки поезії Славка Михалича «Оборона Карловаця», в якій він уписує жорстокість сучасних сербів у широкий історичний контекст, виводячи її й зі злочинів «яничарів», із якими корінні мешканці Балкан мали багатомісячні поразки, й зі злочинності «татар», які зроджують асоціації передусім із російською бездушністю, коли «москва сльозам не вірить»: «Потойбіч бачу обличчя яничарів. / І бачу татар, бачу дикунство печери й ножа, / відчуваю, що знов піднялися покидьки з дна, / що, плюндруючи інших, себе на загин прирікають» [6, с. 55]. Та контекст ще ширшає, конкретне зло сербів набуває універсального, позачасового характеру, як і боротьба з ним: «Усе, до чого торкнуться загарбники / пальцями, обертається в порох і залишає / на шкірі незмивні сліди – тавро злочину» [6, с. 57].

Широкий часовий зріз споконвічного зла узагальнюється в хорватській антології, але воно не бачиться

непереможним, бо невпинний поступ історичної справедливості неминуче знищує його. «А їхні наміри відомі нам, бо хто / навчить людьми їх нині бути, // Коли у них запас безмежний зла. От тільки / в останній битві їм забракне слів» [6, с. 70]. І ось ця віра в національну нездоланність, у торжество справедливості, попри страхітливі втрати, безмірне злочинство ворогів і навіюваний ними страх, постійно звучить у версах хорватських поетів та наснажує їх читачів. Як хорватських, так і українських, так і в усьому світі.

Хоча довгий час Європа, Захід не бажали бачити злочинного характеру війни сербів проти вчорашніх братів по федерації, війни, яка загрожувала геноцидом, знищенням усіх, хто не бажав називати себе сербами чи підкорятися їм. І цей мотив «глухої» та «сліпої» Європи, байдужих США близький, як нікому, українцям, особливо в період від 2014 року до 2022-го. Верлібри «Передріздвяної Європи року Божого 1991-го» Вінка Брешича будуються на різкому контрасті ідилічного європейського буття та мовчазної, замерзлої, розбомбленої Хорватії, «бо моя батьківщина для неї (Європи. – М. В.) була тільки / муром високим живим, що беріг її мир – її трапези, / танці і парки» [6, с. 12]. І якщо Хорватія берегла всіх інших європейців від навали з Малої Азії, то Україна-Русь так само від X століття стримувала нашестя азійських степовиків, а яким воно може буде нищівним, європейці дізналися після гунських походів на їхні терени.

На час виходу антології в Хорватії Захід залишався переважно байдужим до хорватських, словенських, боснійських страждань. «Вона (Європа. – М. В.) ж занурена в себе, як в опій, / І що їй наших

кайданів лемент» [6, с. 83]. «З вершини цинізму / Все споглядають / Як убивають / Як летять літаки...» [6, с. 64], тому «зарізаний спить Балкан / Лапу поклавши / на горло Європи» [6, с. 63]. С. Михалич в «Обороні Карловаця» ледь не з розпачем висловлює застереження та сподівання всіх хорватів на допомогу: «І якщо їх не спинить Європа, / вони тими ж шляхами посунуть до Відня... / Невже ще раз мусить кров'ю спливти Хорватія, / щоб Захід збагнув, яка моровиця / загрожує йому зі Сходу?» [6, с. 55–56]. Дуже пізно, але не запізно Захід почув голос Хорватії, як і голос Боснії та Герцеговини, голос Словенії, голос Косова. Маємо великі сподівання, що не запізно був почутий колективним Заходом і голос України.

Хоча українці, як і хорвати, не покладалися винятково на допомогу Заходу, а й самі доводили світові, що здатні протистояти агресорові, значно сильнішому збройно, але не духовно. Така здатність в українців була притлумлена протягом століть російського панування, особливо ж – упродовж сімдесятиріччя радянського тоталітаризму, який «випалював» усе національне, передусім почуття національної гідності й самодостатності. Вона, ця здатність, дуже повільно формувалася протягом першої чверті століття незалежного державного існування, її становлення суттєво прискорилося після 2014 року, а тим паче – після лютого 2022-го, згуртувавши націю в боротьбі проти споконвічного гнобителя. Взірцевим прикладом у цьому для нас має бути хорватська національна самоідентичність, гідність і здатність без жодних роздумів від перших днів розпаду СФРЮ стати на захист рідної землі.

Незалежність, очевидно, довго вимрювалася хорватам, і вони її

вистраждали, про що йдеться в поезії «Можливо, так записано» Николи Миличевича. «Можливо, так записано / в таємничих книгах Доли, / що всякий народ повинен / багато страждати від голоду, мору, воєн / та інших жажливих бід». Але ці страждання не марні, вони не повинні домінувати над теперішнім і подальшим життям, бо є шляхом до високої мети – національно-державної самодостатності: «За якимись законами часу / настає вирішальна мить, коли йдеться / бути чи не бути, / смерть чи життя. / І в цю страшну хвилину / народ увесь встає / (бо інакше не може), / встає, випростовується й каже: / “Тепер або ніколи!” / Море крові тоді проллється / за оте “тепер або ніколи”. / Проллється, та не безслідно, / бо тільки той, / хто омиється в ній, / стане знову відродженим, / і сильним, і чистим. / Тому не варто плакати! / Бо кров була нам суджена, / і смерть була нам суджена, / щоб ми могли із неї / на світ знову народитися для нового життя» [6, с. 51]. Подібні мотиви звучать і у творі Дубравки Ораїч Толич «Хорватське яйце».

Поетка відтворює занепокоєння й навіть певний момент розпачу співвітчизників від того, що їхня нація, на відміну від багатьох інших, стоїть перед загрозою після вже котрої спроби не здобутися на державність. «Нові держави / Як зорі / Після краху / Постають / Із праху // Тільки Хорватія крутиться / У світовій круговерті / Навколо себе / Навколо смерті» [6, с. 63]. Такі страхи добре відомі й українцям. Та момент розпачу залишається в поезії Д. Ораїч Толич лише моментом, натомість стоїчно утверджується істина, що державність таки буде, але лише в результаті самовідданої боротьби: «Як і там в Новому

Світі / Здобувають волю в битві / Тільки в битві – зваж на це» [6, с. 65]. Український досвід початку 1990-х був нібито винятком із виголошеного хорватською поеткою правила, що лише кров'ю можна здобути незалежність. Та час переконав, що легко здобута державність не є стійкою, а коли її не зміцнювати належно, то потім боротьба за «волю в битві» буде лише кривавіша.

Національно-патріотичними мотивами, мотивами незламної боротьби за незалежність, без жодної тіні сумнівів чи поступок облудній імперській пропаганді, якою був переповнений український шлях незалежності, насичені твори хорватських поетів антології: «Хорватський прапор повісь над дахом» [6, с. 25]; «Боже, бережи Хорватію, / мій рідний дім» [6, с. 3]; «Нараз ми усвідомили, / одне – вітчизна у сонці й тиші, / а інше – у крові й смерті, / одне, коли їй ми даруємо радість, / інше, коли за неї покладаєм життя. / Те інше – набагато є тяжче і глибше. / Воно востає в нас, і ми / востаємо у нього усім своїм корінням», «Воно ніколи / не згасне, а дим від нього / говоритиме крізь віки, / що ми кров'ю піднесли до святості / обличчя своєї незнищенної вітчизни» [6, с. 52]; «Я не зігнув хребта / на стежці, що веде до перемоги, // І впасти не схотів, не зміг з душі / прогнати образ зброї ані бурю з вух» [6, с. 70]. У поезії «Хорватським страдникам» Тина Уєвича, яка стала своєрідним епіграфом до антології, стверджується, що незалежність – основна мета життя хорватів, якщо ж вони не захочуть самовіддано здобувати її, то такі «раби» заслуговують лише на «вогонь», який або знищить їх, або очистить.

Подібні мотиви також звучать у творах «Статуя Вітчизни» Бориса Білетича,

«Недоспівана пісня хорватська» Томислава Дурбешича, «Теорія поезії в хорватів року 1991, 1992, 1993-го...» Алойза Маєтича, «Час, про який ти мрієш» Николи Мартича, «Croatia» Анджелка Новаківича, «У ясності порожнечі» Звонимира Пенівича, «Вітчизні» С. Марії-Анки Петричевич OSC, «Дубровнику, знову» Томи Подруга, «Зернина жита край дороги» Шимуна Шито Чорича та багатьох інших. І кожен український воїн, як і не-воїн, кожен український поет може й повинен повторювати слова, близькі до рядків «Термінового монологу» Миливоє Славичека: «Земле, на поміч спішу, я твій бранець. / Словом. На палю здіблений знову. / Вічний твій син я, пророк і коханець» [6, с. 83].

Спільність між хорватами й українцями полягає також і в тому, що вони змушені були відстоювати власну мовно-культурну ідентичність. Хорвати мали довести потребу виокремлення рідної мови з покруча сербохорватської мови. І вони чудово це усвідомлювали, сприймаючи мову також як важливий чинник національно-державної ідентичності й самодостатності. Вже йшлося про те, що навіть кирилицю вони сприймали як знак, символ імперського поневолення. І відповідно рідне слово – як зброю в здобутті незалежності.

У поезії «Anima Croatorum» Івана Толя «душа Хорватії» звертається до хорватів, пояснюючи, в чому ж полягає її сутність. Серед різних чинників домінантна роль відводиться мові, між якою та духом нації ставиться ледь не знак рівності: «Я твої Кай, Ча і Што. Твоя мова і тіло» [6, с. 93], де Кай, Ча і Што – це основні питальні займенники хорватської мови, а отже, й відповіді на них. Анджелко Новаківич у поезії «Croatia»

вкотре згадує про рани рідного краю, наголошує на божественному походженні мови та її значенні для людини, але уточнює, що спочатку було не Слово загалом, тобто мова, а Слово конкретне – Батьківщина, з великої літери: «На щойно пораненому Хресті / і Перехресті коронованого Сина / Слово / те Слово з давнини / бо на Початку була Батьківщина» [6, с. 62].

Високі патріотичні почуття хорватських поетів (і відповідно всіх хорватів) чи не найповніше виявляються в культурі воїна, захисника рідної землі, який саможертвовно прийняв рішення взяти зброю, ризикуючи загинути. Як і жертвовність батьків, які проводять синів на війну. Никола Калинич у поезії «Куш шипшини» від імені батька (чи матері) звертається до сина зі словами, які мають надати сенс його боротьбі. Метафоричний образ червоних шипшинових ягід – це конденсація багатовікових втрат, кровопролитної борні хорватів за незалежність, довершити яку, здобути волю повинен якраз отой воїн-син: «Кров усю, що пролилася, / ця земля, як мати, увібрала, / в ніч тепер вона гілками сяє, / зорям неблизьким розповідає <...> Ще раз глянь на куш шипшини, сину, / перед тим, як підеш воювати» [6, с. 49]. Про мужність і патріотизм як основу воїнської доблесті йдеться й у творі Арсена Дедича «Мати Хоробрість».

Поет звертається до ремінісценцій із Брехтової «Матінки Кураж та її дітей». У постійному супроводі війська, попри загрози і втрати, в поезії вбачається героїзм маркітантки та її дітей, який переноситься на теперішній час, коли героїчний чин вимагається від сучасного солдата. Й той солдат насагу знаходить у зверненні до незламної «матінки Кураж»,

можливо, щоби заглушити власні страхи. А в останніх версах поет доводить, що це не сміливість заради сміливості, авантюрна нерозсудливість – це свідомо готовність до втрат заради найдорожчого: «Все від нас / залежить Мати / зможем вистояти ми / місту жити і стояти» [6, с. 20]. Місто – рідне чи не рідне, але хорватське – стає символом рідної землі, заради якої треба постійно виявляти Хоробрість.

Особлива шана – загиблому воїнові. Від імені такого вояка звертається до його матері наратор у поезії «Мертвому хорватському воїнові» Антуна Младена Врадеша. Син закликає матір не оплакувати його, а долучитися до пісні його побратимів, бо це пісня, що «завжди в Твоєму серці лунала», що єднає всі покоління й націю загалом: «То насправді ціла Хорватія в хорі свободи славить синів» [6, с. 16]. Той, хто загинув за велику мету – незалежність свого краю й нації, – не мертвий, він «заснув» («я тільки сплю»), ніби перебуваючи завжди поруч, гордий і шанований за власний подвиг.

І співзвучний до поезії А. М. Врадеша, і дещо відмінний за мотивами й пафосом твір Томислава Домовича «Лист загиблого воїна». Знову маємо оксиморонну будову тексту – померлий пише листа. Це своєрідний внутрішній монолог, побудований на контрасті. Воїн Т. Домовича, на відміну від ліричного героя попереднього твору, повідомляє про дуже незатишне перебування в могилі: «Тут беззахисно холодно й темно», «до кісток холоднеча. / Холоднеча нестерпна». Проте висока мета його борні, що призвела до загибелі, не дає підстав сумніватися у правильності обраного шляху. «Ні за чим не шкодую, якщо вам теперечки добре», «живіть, / як жив би і

я, коли був би живий» [6, с. 16]. У творі Т. Домовича йдеться не лише про мету (мирне, «звичне», життя в незалежній своїй державі), а й не менше про те, що довелося втратити, чим пожертвувати загиблому воїнові, про якого не можна забувати в майбутній повсякденній круговерті.

Саме про це – поезія «З'явився між нас» [6, с. 78] Желька Сабола (ця поезія входила до циклу «У цей важкий час», від якого й походить назва антології). У творі йдеться про вояка, сліди якого вже давно втрачені («всі певні були він помер чи море його / проковтнуло / здавалося навіть вві сні уже повернутись не зможе»), а найприкріше те, що про нього забули: «Та вже мало таких що про все пам'ятають мало таких», – хоча ніби недавно «диміла цигарка його в попільниці». Але він таки приходить додому, бо його «додому покликала пам'ять / хотів він побачити все що раніше він бачив».

Структурно поезія є балансуванням на межі двох планів. Перший – реальний, коли можемо припускати, що той із воїнів, яких називають зниклими безвісти, через довгий час таки повернувся додому. Через гіпотетичний, уявний час, коли війна закінчилася. Але вся рідня залишила вже домівку («рідня розбрелася по світу»), обійстя поступово занепадає («на порозі домівки росла кропива / та хрест похилився на свіжій могилі / де певне нашвидкуруч поховали забитих»). Перед нами символічна картина занепаду й запустіння всієї Хорватії, до якої призвела жаклива війна й де немає притулку для того, хто дивом вижив. Його вже ніхто не чекає, і це найстрашніше.

Але є й другий план, віртуальний, і цей план видається домінантним. Додому повертається «привид» вояка, який

«з'явився між нас надвечір'ям / як воїн що вижив в численних боях», «та цигарка його в попільниці дотліла». Є слова «між нас», але це не вказівка на те, що «ми» пам'ятаємо, а радше докір наратора усім, зокрема й собі, що забули. Очевидно, що всі родичі, сусіди живуть, як і жили раніше (про що мріяв ліричний герой попередньої аналізованої поезії «Лист загиблого воїна»), але їх немає для «привида», який колись пішов їх захищати, тобто для пам'яті про нього, тому такі повні пустка й занепад у колишній домівці. В поезію вводиться ремінісценція із «Одісеї»: «І тільки собака впізнав його кроки». Однак упізнання Одісея собакою було одним із кроків повернення героя давньогрецького епосу до родини й до колишнього життя, у Саболовому ж творі ще більша моторошність проймає від повного забуття хорватського героя («і печаль піднімалась до зір», а собака «зустрічаючи дико завив»), й нема на те ради. Пересторога про неможливість забуття героя була й залишається гострою й чинною для хорватів, є вона такою і для українців.

Визвольна війна українців від 2014 року теж знайшла відгук у відповідних антологіях. У вікіпедійній статті «Список українських антологій ХХІ століття» [7] серед перерахованих видань виокремлюємо підбірки воєнної лірики: «Осінь у камуфляжі: збірка віршів» (упор. Т. Цибульська. Кременчук: Видавець Щербатих О. В., 2014. 128 с.), в якій були твори 31 автора; «Воїни світла» (упор. С. Жук. Мукачеве: Серце патріота, 2015. 256 с.), доволі осяжна як за кількістю сторінок, так і залучених авторів (96 поетів); «Він, Вона і війна: зб. віршів» (упор. Т. Цибульська. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2016. 94 с., 16

авторів). Прикро, але значного розголосу, резонансу ці антології не викликали. Певним показником літературної маргінальності може бути й те, що видавалися ці антології в провінційних Кременчуці й Мукачевому. Столичні видавці не виявили належної громадянської позиції, а керувалися, очевидно, тим, що такої позиції не було серед більшості читацького загалу, що не могло забезпечити таким антологіям «воєнної лірики» комерційний успіх.

Тому не дивним був повний провал у виданні таких антологій до 2022 року. Певним винятком може бути хіба що «Лабіринт із криги та вогню: Революція гідності й гібридна війна» (упор. Н. Неждана, О. Миколайчук-Низовець. Київ: Смолоскип, 2019. 432 с.), але це була «антологія актуальної драми», а не лірики. А можливо, поети вже не так гостро, емоційно сприймали перебіг війни після зменшення напруги воєнного протистояння, яке настало в результаті підписання других Мінських угод? На таку думку наштовхує те, що після повномасштабного вторгнення запит на антології воєнної лірики серед читачів, поетів і видавців суттєво зріс.

До читачів надійшли від різних упорядників і видавництв, столичних і регіональних, такі відповідні видання: «Весна озброєна: антологія воєнної лірики» (упор. М. Сидоржевський. Київ: Ліра-К, 2022. 304 с.); «Війна 2022: щоденники, есеї, поезія» (упор. В. Рафеєнко. Львів: ВСЛ, 2022. 440 с.); «Воєнний стан: антологія» (Чернівці: Meridian Czernowitz, 2022. 440 с.); «Поміж сирен: нові вірші війни» (упор. О. Сливинський. Харків: Віват, 2023. 496 с.). Не потрапила до «Списку українських антологій ХХІ століття» чи не остання за часом публікації

«“Вічність трива цей день...”: художні хроніки війни» [1], віддрукована в кінці 2023 року.

Кожна із зазначених антологій заслуговує на окрему розмову, тому лише коротко проведемо порівняльний аналіз із хорватською антологією «У цей страшний час» останньої зі згаданих українських, точніше – тієї частини її, в якій подаються ліричні твори та їх інтерпретація. Всього в антологію потрапили понад 150 творів тридцяти двох поетів, тобто авторів менше, ніж у хорватській антології, зате вони репрезентовані значно розлогіше – найчастіше по п'ять текстів кожного з літераторів, інколи – доволі розлогих (поема І. Зелененької «Марічко, Марічко...», до прикладу, обсягом сім сторінок).

Завжди до антологій виникають претензії щодо підбору авторів, хоча є вагомий контраргумент: це суб'єктивна справа укладачів. Однак сконстатуємо: серед 32 поетів презентовані лише сім чоловіків, решта – жінки. Можливо, укладач(і) керувалися художнім рівнем поезій, не озираючись на гендерний чинник. Зішлемося, проте, на саму антологію. Н. Левченко слушно зазначає те, що суголосне для всієї української спільноти: «Жінки приймають свій сакральний біль». Але в тій самій поезії вона двічі виголошує сакраментальне «У війни обличчя не жіноче», починаючи цією фразою безіменний твір [1, с. 156].

Хорватська антологія значно «маскулінніша». Можливо, українська збірка творів відображає значний поступ, який відбувся в гендерних ролях у суспільній свідомості, зокрема й у мистецтві. А ще правдоподібніше те, що укладачі зробили ставку на митців із тилу, а інколи – й із далекого тилу, з-за кордону, бо лише

двоє поетів із української антології – безпосередні учасники воєнних дій. Мабуть, у цьому сенсі лірична частина «художніх хронік війни» значно втратила у спектрі мотивів, слабко презентувавши бачення війни, організації відсічі ворогові з точки зору вояків, не розкривши належно їхні емоції, переживання, спонуки до готовності віддати здоров'я й життя на війні.

Натомість твори тих, хто роками живе за океаном чи втекли від жахів війни, а потім «забули» повернутися в нічим не загрожене рідне місто, видаються «холодними», безсторонніми рефлексіями з намаганням через античне минуле виокремити вічні причини безперервних в історії воєн, жорстокості в цих війнах. Або ж фіксацією того, як я страждаю від ран рідного міста й України далеко від них, у мирному закордонні, де власні страждання важать набагато більше, ніж «рани», які опиняються десь далеко на маргінесі. Видається, що в значній частині поезій зосередженість на особистих, можливо, навіть – егоїстичних, переживаннях, емоціях переважає над співпереживанням із тими, хто втратив значно більше, часто – безповоротно, хто страждає значно більше. Певно, й така лірика має бути й презентуватися, зокрема і в антологіях. Хоча не так широко.

Проте антологія «Вічність трива цей день...» дає таки доволі широкий спектр мотивів, образів, емоцій, почуттів, які проймають українську спільноту в усьому її різноманітті та відповідно знаходять відображення у віршах. Не випадковою є назва одного з підрозділів передмови Тараса Голованя – «Поезія як голос спільноти»; аналізуючи поезію Олени Герасим'юк, автор передмови зазначає,

що поетка зуміла «бути голосом спільноти – українців, які гинуть у боротьбі з державою-агресором» [2, с. 13]. Переважна більшість творів у антології заслуговує на високу оцінку, є й голосом спільноти, й важливим документом доби, злочинів агресора, і щирим, глибоким, індивідуальним переживанням жахів воєнного повсякдення. Особливо це стосується творів Т. Гавриліва, Н. Гаврилюк, М. Жайворона, І. Зелененької, Ю. Коваліва, Г. Крук, Д. Лазуткіна та ін.

Але ще раз висловлюємо думку, що, зібрані разом в антологію, ці поезії не дають належної презентації сучасної української воєнної лірики. На цю думку найбільше наштотувала вже згадана передмова Т. Голованя, де для виголошення цілком слушних тверджень, тез, висновків він постійно наводить відповідні приклади з поетичних творів. Проблема в тому, що в переважній більшості це твори, які не потрапили до антології, й авторів, які не представлені в «художніх хроніках війни». Можна би припускати, що хотіли ввести до обігу твори тих цікавих авторів, які не розтиражовані в інших виданнях, є, можливо, не менш знаковими. Тоді чим пояснити введення до антології поезій «маститих» С. Жадана, Д. Лазуткіна, О. Луцишиної?

Ще одне запитання: можливо, нам бракує вагомих поетів-комбатантів, чия творчість заслуговує на увагу не лише з пошани до їхніх бойових звитяг, а й через високий естетичний рівень? Так, досить згадати Бориса Гуменюка, Ярину Чорногуз, Гліба Бабича, Юрія Руфа, Олексу Бика, Максима Кривцова, Мальву Кржанівську, Павла Вишебабу, Юлію Івченко та багатьох інших. І. Зелененька наводить прізвища понад 30 поетів – комбатантів, волонтерів, парамедиків [3],

і це далеко не вичерпний перелік. Та й Т. Головань часто цитує вже згадуваних О. Герасим'юк, Б. Гуменюка, І. Астапенка... Можливо, неувага до поетів-комбатантів у антології призвела не лише до відсутності їх, головних дійових осіб українського сучасного буття, погляду на війну, а й до перебування на маргінесі мотивів жертвності, подвигу, шани до загиблих і живих героїв, що впадає у вічі на тлі хорватської антології.

Натомість є в українській антології й ті мотиви, які відсутні в хорватській. Це закономірно, бо, попри велику кількість аналогій, дві війни, стан спільнот та їх відтворення в поезії не можуть бути однаковими, вирізняються неповторністю. Йдеться про ставлення до ворога, про рушійну емоцію в його оцінці та в рішучості й непримиренності протистояння агресорові. Є. Стеблівський і О. Михед називають це почуття люттю. У передмові Т. Головань воно частково опинилося під окресленням емоції-лайки. Саме щирою, непереборною люттю пройнятий значний масив текстів української антології.

Висновки. Наша визвольна війна за незалежність і збереження нації, її виживання є неповторною, не має аналога у світовій історії. Попри те, як уже йшлося, вона має чимало спільного з визвольною війною Хорватії проти сербів-агресорів. Так само вкотре констатуємо велику спорідненість у відтворенні цих воєн у хорватській і українській ліриці, що дає підстави сприймати хорватські вірші як цілком актуальні для зображення, характеристики війни росії проти України, злочинної сутності агресорів – учорашніх метрополій, формування стійких патріотичних переконань, здатності виступити збройно проти ворога,

незважаючи на загрози власному життю.

Антологія хорватської воєнної лірики «У цей страшний час» була віддрукована в українському перекладі в 1996 році. Минуло понад чверть століття, але порівняння з українськими антологіями переконує, що книга хорватських поетів і досі залишається надзвичайно актуальною для української спільноти періоду протистояння російській воєнній агресії. Емоції, відчуття, переживання, сподівання українців, їх віра в перемогу, як і в багатьох творах українських поетів, відтворюються в хорватській антології «У цей страшний час». Понад те, можемо зазначити, що хорватські автори звертають увагу на окремі мотиви, образи, їх нюанси, які з якихось причин не знайшли відображення в українській ліриці чи не потрапили в поле уваги укладачів українських антологій воєнної поезії, що зумовлює потребу реактуалізації антології «У цей страшний час» в сучасному українському читачьому й дослідницькому середовищах.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Вічність трива цей день...»: художні хроніки війни / за ред. М. Жулинського; упоряд.: Н. Торкут, О. Поліщук, Т. Головань, Н. Герасименко, А. Матющенко. Тернопіль: Джура, 2023. 444 с.

2. Головань Т. Поезія. «Вічність трива цей день...»: художні хроніки війни. Тернопіль: Джура, 2023. С. 10–39.

3. Зелененька І. Поезія комбатантів: невтраченість поколінь. *Слово Просвіти*. 2024. № 15 (18–24 квітня). С. 10–11.

4. Коли літери переселяться на твоє обличчя: антологія сучасної хорватської поезії / упор. Сильвестр Врлич, Наташа Веїнович; перекладачі: Л. Васильєва, М. Климець, І. Лучук, А. Татаренко, Н. Хороз, Н. Чорпіта. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 152 с.

5. Санадер І., Стамач А. Передмова. *У цей страшний час: антологія хорватської воєнної лірики*. Київ: Молодь, 1996. С. 6–7.
6. Санадер І., Стамач А. У цей страшний час : антологія хорватської воєнної лірики / упоряд. В. Женченка; переклад Л. Горлача, В. Женченка, Л. Талалая. Київ: Молодь, 1996. 128 с.
7. Список українських антологій XXI століття. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_антологій_XXI_століття
8. Трубай В. Ніхто не знає, що вчинить жінка, змивши макіяж... / Ісаченко Л. *Гонитва на виживання*: роман. Львів: Априорі, 2023. С. 177–181.
9. Хорватська література. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорватська_література
10. Час, який нам залишається: поезії / Діана Буразер; пер. з хорват. Віктора Мельника. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2015. 52 с.
1. ZHULYNSKYI, M., ed., TORKUT, N., POLISHCHUK, O., comp., et al. (2023). *"This Day Lasts for Eternity...": Artistic Chronicles of the War*. Ternopil: Dzhura, 444 p. [in Ukr.]
2. HOLOVAN, T. (2023). Poetry. *"This Day Lasts for Eternity...": Artistic Chronicles of the War*. Ternopil: Dzhura, pp. 10–39. [in Ukr.]
3. ZELENENKA, I. (2024). Poetry of Combatants: the Unlost of Generations. *Slovo Prosvity*, № 15 (April 18–24), pp. 10–11. [in Ukr.]
4. VRLYCH, S., VEINOVYCH, N., comp. (2008). *When the Letters Move to Your Face: An Anthology of Contemporary Croatian Poetry*. Lviv, Press Center of Ivan Franko LNU, 152 p. [in Ukr.]
5. SANADER, I., STAMACH, A. (1996). Preface. *In this Terrible Time: Anthology of Croathian War Lyrics*. Kyiv, Molod, pp. 6–7. [in Ukr.]
6. SANADER, I., STAMACH, A. (1996). *In this Terrible Time: Anthology of Croathian War Lyrics*. Kyiv, Molod, 128 p. [in Ukr.]
7. *List of Ukrainian Anthologies of the XXI Century*. [online] Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_антологій_XXI_століття [in Ukr.]
8. TRUBAI, V. (2023). No One Knows what a Woman Will Do if she Washes off her Makeup... In: Isachenko, L. *Chase for Survival: A Novel*. Lviv, Apriori, pp. 177–181. [in Ukr.]
9. *Croatian Literature*. [online] Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорватська_література [in Ukr.]
10. BURAZER, D. (2015) *The Time We Have Left: A Poetry*. Lutsk, Publishing House "Tverdynia", 52 p. [in Ukr.]

REFERENCES